

Hendrik Andriessen in de Tweede Wereldoorlog

Voordracht Koninklijke Vereniging Nederlandse Muziekgeschiedenis 21 mei 2005, door Caecilia Andriessen (jongste dochter H.A.)

Op 13 juli 1942 kwamen een Duitse soldaat met een geweer en een Nederlander in burger mijn vader arresteren. Op dezelfde dag werden nog 600 andere Nederlanders opgepakt. Zij werden als gijzelaar gevangen gezet in twee ontruimde seminaries in Noord-Brabant: het groot-seminarie Haren en het klein-seminarie Sint Michielsgestel. Daar trof mijn vader o.a. zijn broer Willem, de pianist, de literator Anton van Duinkerken en de schrijver Simon Vestdijk. Die 600 mannen hadden het daar helemaal niet zo slecht. Het enige wat heel vervelend was natuurlijk, was dat zij niet thuis waren bij vrouw en kinderen en vooral dat zij de kans liepen gefusilleerd te worden. Dat is 2 maal gebeurd: Op 15 augustus 1942 werden vijf gijzelaars doodgeschoten, op 16 oktober 1942 vijftien.

Maar er waren ook leuke dingen zelfs in het kamp. Die seminaries hadden b.v. prachtige sportvelden, waar de heren lekker buiten konden zijn. Ze hadden een grote vrijheid; ze mochten allen nooit het terrein af. Ze kregen wel te weinig te eten, maar wij hadden het toen nog redelijk goed en wij mochten eten sturen. Ik weet van vele blikjes leverpastei die werden gestuurd, zodat die heren daar zelfs meer dan genoeg van kregen.

Je mocht ze ook boeken sturen, lectuur, maar ook wetenschappelijk boeken. Er waren mensen die aan hun vak degelijk konden werken in die kampen. Alleen... je moest natuurlijk oppassen ggen zaken op te sturen die tegen het Duitse regime waren, want alles werd door de Duitsers gecontroleerd. Wat betreft dat sturen... De firma's Bender, Kettner en Goldschmeding (pianohandelaren in Amsterdam) besloten een Steinway vleugel naar het gijzelaarskamp te brengen. Daarop kon mijn oom Willem de hele dag zitten studeren. Hij gaf in het kamp elke zondagmiddag een piano-recital. Af en toe speelden de beide broers met z'n tweeën een recital a quatre mains.

Eigenlijk moesten die mannen natuurlijk met elkaar alles schoon houden: corveeën. Oom Willem was niet zo handig daarin. Hij kreeg een emmer en een dweil, waarmee hij de trap moest doen. Maar dan werden zijn vingers vies vond hij. Hij begon met de onderste tree, daarna de een-na-onderste tree en hoopte daarbij dat het nat niet ging druipen op zijn voeten. Enfin, na een tijdje zei een medegijzelaar: Ga jij nou maar pianospelen, dan doen wijde trap wel!

Mijn vader had weer een andere taak: Er werd een koor samengesteld uit zanglustige gijzelaars (een mannenkoor uiteraard) en zelfs een orkest, want er waren heel wat erg goed spelende amateurs. Er werden fluiten, violen en andere instrumenten aangedragen en het orkest werd door mijn vader gedirigeerd: repetities en concerten.

Tevens heeft mijn vader heel wat lezingen gehouden daar over allerlei muzikale onderwerpen. Wie van u zijn lessen of colleges heeft meegemaakt weet dat hij dat briljant kon. Zo leuk..., dat een medegijzelaar, hoofdredacteur van Haarlems Dagblad, Robert Peereboom, zei: Andriessen, ik ben zo blij met alles wat je vertelt; als die oorlog strakjes eindelijk afgelopen is, wil je dan over muziek opstellen gaan schrijven in mijn krant. Inderdaad heeft mijn vader

na de oorlog heel wat artikelen geschreven in Haarlems Dagblad, elke zaterdag. Die zijn later gebundeld en als een Prisma-boekje verschenen. Het Nederlands (ik raadpleeg het boek nogal eens) is misschien langzamerhand wat ouderwets, maar het is wel mooi Nederlands.

Mijn vader vierde op 17 september in het gijzelaarskamp zijn 50ste verjaardag. Dat was een van de twee keren dat mijn moeder hem heeft kunnen bezoeken. Met zeer veel moeite, met reizen naar Den Haag en daar soebatten bij de Duitsers, maar goed, het is haar gelukt. De gijzelaars namen de gelegenheid waar om een soort feestje te bouwen (voor zover dat daar mogelijk was.. En zo werd er op die verjaardag een voetbalwedstrijd georganiseerd. Wie tegen wie – vraag het mij niet – de ene groep gijzelaars tegen een andere groep gijzelaars. Het is waarschijnlijk de allerenige voetbalwedstrijd die mijn vader in heel zijn leven heeft bijgewoond en dat was dus op zijn 50ste verjaardag.

Af en toe moesten die mannen allemaal keurig op rijtjes staan, alfabetisch naar hun achternaam. En dan moesten ze vertellen – alsof die wetenschap niet van elders kon komen – hoeveel kinderen ze hadden. Op een goede dag mochten alle vaders van 10 kinderen naar huis; een poosje later alle vaders van 9 kinderen enz. Toen de vaders van 6 kinderen aan de beurt waren toen viel – de Heer zij gezegend en geprezen – mijn vader daaronder en hij kwam thuis bij vrouw en de 6 kinderen.

Nog even een klein verhaaltje over het gijzelaarskamp, waar mijn vader overigens niet bij betrokken was (hij was al naar huis.), maar wat u vast leuk vindt om te horen. Een muziekminnende groep gijzelaars heeft daar een keer op touw gezet: een In Memoriam voor de Engelse componist William Spark. U weet allemaal: daar is in Amsterdam een straat naar genoemd, de Willem Sparkweg, daar vlakbij van Bree en andere componisten. Willem Spark werd dus herdacht. Het kwam er natuurlijk op neer dat een paar handige muzikanten zaten te improviseren met de pretentie dat dat composities waren van William Spark.

Dat wat betreft de gijzelaartijd.

Eenmaal weer thuis kwam het volgende probleem. Namelijk dat men wilde dat Hendrik Andriessen lid zou worden van de Kultuurkamer, de Kulturkammer. U weet waarschijnlijk allemaal, dat de Duitsers daarmee wilden bereiken grip te krijgen op de cultuur. Daarom hebben, God zij dank, velen geweigerd er lid van te worden.

Wij kregen thuis allemaal strenge instructie: "Als er getelefoneerd wordt namens de cultuurkamer dan ben ik niet thuis." Alle post die kwam ging ongeopend de prullenmand in. Maar, na een tijdje wisten ze hem toch te vinden, want ze gingen naar zijn spreekuur als directeur van het conservatorium. Daar kwam eerst een organist; die heette Blij (mijn vader wilde zeggen: Ach meneer Blij, nu bent u blij, na de oorlog ben ik blij. Heeft ie niet gezegd.)

Daarna kwam er een andere meneer, die heette Zuur en meneer Zuur zei: "Ik ben hier nu benoemd tot hoofd van de afdeling Provincie Utrecht van de Kultuurkamer en ik stel het tot mijn eerste taak om u over te halen tot het lidmaatschap." Daarop antwoordde mijn vader: "Ik vind het wel een goed idee dat de kunstenaars zich aaneensluiten, vooral de musici om gemeenschappelijke belangen te bespreken. Ik vind dat een goed idee; ik ben daar wel voor. Maar dan na de oorlog; we zijn nu in oorlog, dat is niet het juiste moment. Meneer Zuur: "Als u nu geen lid wordt dan mag u niet meer componeren." "Nou" zei mijn vader, "Dat kunt u mij niet verbieden. U kan papier en potlood van mij afnemen, maar het componeren gaat in mijn hoofd natuurlijk gewoon door." Daar had Zuur niet bij stilgestaan.

Maar meneer Zuur had heel wat meer pijlen op zijn boog. Uw muziek mag niet meer worden uitgevoerd, niet worden uitgegeven, niet meer worden herdrukt. U mag geen concerten meer geven en ga zo maar door. Dat vond mijn vader natuurlijk best heel vervelend en dat zei hij ook. “maar weet u, meneer Zuur, ik verkeer daarbij wel in goed gezelschap, want de muziek van Mahler en Mendelssohn mag ook niet worden gespeeld.” “Maar, Mijnheer Andriessen, Mendelssohn was een Jood.” “Ja, dat hoeft u mij niet te vertellen, dat wist ik al. Maar zou u mij dan nu eens willen zeggen waarom die muziek dan niet gespeeld zou mogen worden!” “Vanwege de slechte joodse invloed die daarvan uitgaat.” Toen werd mijn vader echt een beetje boos. “Weet u, meneer Zuur, dat het Mendelssohn was die de Mattheus-Passie van Bach onder het stof vandaan gehaald heeft en uitgevoerd, diezelfde Mattheus-Passie waarmee Mengelberg nu triomfen viert, die 50 jaar lang niet was uitgevoerd!” Hij haalde vervolgens uit de kast de partituur van het Violconcert van Mendelssohn en zei: “meneer Zuur, ik weet niet of u kan partituurlezen. Wilt u mij eens aanwijzen in welke noten die slechte invloed staat.” U begrijpt: meneer Zuur ging onverrichter zake naar huis.

Intussen was het voor mijn vader weldegelijk heel vervelend met het gezin thuis. Hij ging veel inkomsten derven omdat zijn werk niet meer mocht worden gespeeld, gedrukt, verkocht enz.

Grappig is: mijn broer Jurriaan, toen nog een jonge kerel, had net een concertino gecomponeerd voor piano en orkest. Er was een Utrechtse pianist, die waarschijnlijk wilde profiteren van het feit dat de beste pianisten niet mochten optreden, als zij geen lid van de Kultuurkamer waren. Hij mocht spelen met het USO en hij zei tegen Jurriaan dat hij het concertino wel wilde spelen met het orkest; de datum stond al vast. Jurriaan heeft gezegd: “mijn vaders muziek niet, de mijn ook niet.” Wat ik best dapper vond, want die jongen was pas 17 of 18 jaar oud.

Het gevolg van deze ontwikkelingen waren de “zwarte” lezingen. Die ging mijn vader geven bij mensen thuis. Zoals veel andere kunstenaars dat deden, als Nelly Wagenaar, Jo Vincent enz. Dat ging vaak op zondagmiddag, clandestien; niemand mocht het verder weten. Het vond veelvuldig plaats; er was grote belangstelling voor. Toen in de hongerwinter, die laatste winter voor de bevrijding, toen een deel van Nederland het al beter had, maar Amsterdam, Den Haag en Utrecht (waar wij woonden) nauwelijks meer iets te eten hadden, betaalden de mensen hun entree tot de zwarte lezingen met een pond etenswaren. Daar waren wij heel blij mee.

Ik herinner me dat mijn oudste broer, Nico, die architect was, werd opgepakt door de Duitsers en op de trein gezet naar Duitsland. Op de zondag daarna zou mijn vader spreken over Carmen van Bizet. Mijn vader zei: “Het spijt me, maar ik kan het niet, ik doe het niet; ik kan nu niet leuk een lezing gaan houden.” Wij nog, met onze hongerige magen, bij hem gesoebat: “Maar Pappa, we hebben niets meer te eten,” “Ik kan het niet, laat me maar, heus, ik kan het niet.” Op de bewuste zondag 's morgens om 12 uur: Nico was onderweg uit de trein gesprongen en was komen lopen terug naar huis. Het laatste stukje op een fiets: Hij had zich in Lunteren gemeld bij de plaatselijke arts, van wie hij wist dat die mijn vader kende, en had van hen vrouwenkleren en een fiets te leen gekregen, waarop hij naar huis kwam fietsen. Zo stond Nico, die we in Duitsland waanden, ineens in de gang. Dat is een van de weinige keren dat ik mijn vader heb zien huilen. Hij heeft die dag een lezing gehouden zoals nog nooit tevoren. Hij heeft aan de vleugel alle aria's uit Carmen zitten zingen en iedereen heeft ervan genoten.

Intussen was het hongerwinter: we hadden geen gas, geen elektriciteit (dus geen licht), nauwelijks water. Daar zaten wij thuis, met ons tieners bij mekaar. Wij zaten met z'n allen in één kamer aan de achterkant van het huis in de hoop dat langskomende Duitsers niet konden zien dat daar jonge mannen bij waren. De vleugel hadden we in die kamer gezet en een fornuis, dat je soms als er hout was kon stoken om iets warm te maken. We hadden midden op de tafel een kommetje water staan met een soort olie daarop en een pitje; dat pitje kon de aansteken en dan had je rond dat pitje circa 1 meter licht (kaarsen, dat was luxe, die waren er niet meer.). Mijn vader kwam op het illustere idee: We gaan de "Pickwick Papers" van Dickens lezen. En zo zaten wij met ons tieners rondom de tafel in het duister; beurtelings zat en iemand bij het 'pitje' en die las voor. Zo hebben wij het grootste deel van de avonden van de hongerwinter doorgebracht. Ik moet u zeggen dat Dickens lezen is een grote hulp geweest om die winter door te komen.

Nu geloof ik dat ik genoeg verteld heb.
Ik heb een CD meegebracht:

In het gijzelaarskamp heeft Hendrik Andriessen niet veel gecomponeerd, maar wel iets. Hij heeft er gemaakt: de Credo van zijn dubbelkorige Missa Christus Rex.. Ook een kort trio, 'Pastorale' voor fluit, viool en piano voor mijn zusje Heleentje, die fluitiste was en die had gevraagd om een kort stuk voor die bezetting. Dat stuk uit 1942 zou ik u graag willen laten beluisteren.

Mei 2005